

Aleg. 49

Sprawozdanie

Wydziału krajowego z czynności dotyczących podniesienia mleczarstwa w kraju.

Wysoki Sejmie!

W załatwieniu sprawozdania Wydziału krajowego z czynności w sprawie podniesienia mleczarstwa w kraju, tudzież o petycyi c. k. Towarzystwa rolniczego krakowskiego w sprawie założenia szkoły mleczarstwa w zachodniej części kraju, powziął Wysoki Sejm na posiedzeniu z dnia 15. marca 1899 następujące uchwały:

1. Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego z czynności dotyczących podniesienia mleczarstwa w kraju.

2. Sejm poleca ponownie Wydziałowi krajowemu, aby sprawę założenia praktycznej szkoły mleczarstwa zbadał, a zapewniwszy sobie poparcie finansowe ze strony Rządu przedłożył Sejmowi wnioski i to niezawodnie na najbliższej sesyi.

3. Sejm wstawia do rubr. XV. budżetu wydatków:

a) na utrzymanie instruktora płacę wraz z kosztami podróży 2.250 zł.;

b) na utrzymanie instruktora adjunkta wraz z kosztami podróży 1 450 zł.;

c) na urządzenie kursów mleczarskich i na środki demonstracyjne do nauki 1.000 zł.;

d) na pomocnika instruktora mleczarstwa 300 zł.

Zanim przystąpimy do przedstawienia czynności Wydziału krajowego dotyczących podniesienia mleczarstwa, wpierw zdamy tutaj sprawę z wykonania polecenia Wysokiego Sejmu, przekazanego Wydziałowi krajowemu drugą uchwałą. Nad sprawą założenia szkoły mleczarskiej zastanawia się Wydział krajowy i komisya krajowa dla spraw rolniczych już rok drugi. W roku zeszłym Komisya ta przed wydaniem swej opinii zażądała zebrania materiału przygotowawczego opartego na zbadaniu tego rodzaju zakładów w innych krajach. Czyniąc zadość temu życzeniu, Wydział krajowy wysłał p. Dr. Ryłskiego, instruktora adjunkta mleczarstwa w podróż naukową po Szwecyi i Danii w celu zapoznania się tamże z tego rodzaju szkołami i stacyami doświadczalnemi mleczarskiemi i przedłożenia sprawozdania z poczynionych studyów. Prócz pracy Dr. Ryłskiego służył także jako materiał do obrad o szkole mleczarskiej memoriał Towarzystwa rolniczego krakowskiego wniesiony do Wys. Sejmu, wreszcie projekt szkoły mleczarskiej opracowany przez krajowe biuro rolnicze. Tak przygotowana sprawa była przedmiotem wyczerpujących obrad na posiedzeniach stałej sekcyi komisji rolniczej w dniach 9. czerwca, 9. października, 8. listopada 1899 i na jej wniosek pełna komisya dla spraw rolniczych powzięła dnia 9. listopada 1899 uchwałę, którą nie doradza Wydziałowi krajowemu zakładania już teraz szkoły mleczarskiej jako na razie przedwczesnej, natomiast uważa za rzecz wskazaną i potrzebną, by celem kształcenia przyszłych kierowników mleczarni Wydział krajowy zorganizował stałe w racjonalny system ujęte kursa mleczarskie w miejsce dorywczo dotychczas urządzanych kursów przez obydwu c. k. Towarzystwa gospodarcze; zaś celem kształcenia serkarzy doradza komisya wysyłanie należycie przygotowanych kandydatów jako stypendystów Wydziału krajowego na naukę do dobrze prowadzonych serkarń bądź krajowych bądź zagranicznych.

Podzielając powyżej wyrażone zapatrywanie, Wydział krajowy nie przedstawia Wysokiemu Sejmowi wniosku założenia szkoły mleczarskiej, lecz idąc za radą komisji rolniczej zamierza wprowadzić stałe kursa mleczarskie, które uczynią zadość odczutej obecnie potrzebie i stworzą właściwe przejście z obecnego sposobu krzewienia nauki mleczarstwa do mającej w przyszłości powstać szkoły mleczarskiej i serkarskiej. Jakkolwiek bowiem liczba poprawnie prowadzonych gospodarstw nabiałowych stale wzrasta i coraz to liczniej tworzą się spółki mleczarskie, to przecież na dłuższy jeszcze czas, nauka mleczarstwa będzie miała za zadanie wykształcanie kierowników dla stosunkowo nie zbyt dużych mleczarni i spółek mleczarskich, trudniących się wyłącznie wyrobem masła i spożytkowaniem odpadków tej fabrykacji, a do tego celu odpowiednio zorganizowane paromiesięczne kursa są niewątpliwie wystarczające.

Dla tych zaś nielicznych dotąd wypadków zapotrzebowania kierowników serkarni, lepiej i ekonomiczniej będzie wykształcać serkarzów przy pomocy stypendyów choćby za granicami kraju, niż tworzyć kosztowny zakład, jakim musiałaby być szkoła serkarstwa.

W myśl więc powyższego programu, działalność Wydziału krajowego na polu nauki mleczarstwa w porównaniu ze stanem obecnym przedstawiać się będzie w następujący sposób:

1. Dotąd nauka mleczarstwa prowadzoną była sposobem nauki wędrownej, lub na kursach urządzanych kosztem i staraniem obydwu Komitetów Towarzystw gospodarskich z tą jedynie pomocą ze strony Wydziału krajowego, że kierownikiem i prelegentem na kursie był zawsze jeden z krajowych instruktorów mleczarstwa. Zrazu kursa te trwały tylko dwa tygodnie i miały na celu raczej rozbudzenie zamiłowania do mleczarstwa i zaznajomienie uczestników z przyrządami mleczarskimi, aniżeli wykształcenie praktyczne kandydatów na kierowników mleczarni. Później, gdy kursa mleczarskie zostały rozszerzone na okres sześciotygodniowy, stało się ich zadaniem dokładne obznajomienie z wyrobem racjonalnym masła, przy zastosowaniu postępowych przyrządów mleczarskich. W zeszłym roku kursa takie trwały już do dwóch miesięcy, a kandydaci kończący je są dostatecznie obeznani z wyrobem masła, po części także z prowadzeniem rachunkowości i ogólnymi prawidłami gospodarstwa nabiałowego i na razie w obec braku lepszych kandydatów, mogą nawet objąć kierownictwo spółek mleczarskich.

Na przyszłość pragnie Wydział krajowy urządzenie kursów ująć w swoje ręce i prowadzić je tak, aby zastąpiły na razie szkołę mleczarską i kształciły uczniów na samodzielnych kierowników spółek mleczarskich.

Szczegółowy program tych kursów, na razie prowizoryczny, a który tutaj, Al. 2. załączamy jako alegat 2. ma na celu teoretyczne i praktyczne wykształcenie technicznych kierowników mniejszych i średnich mleczarni oraz obznajomienie ich z prowadzeniem ksiąg mleczarni spółkowych włościańskich i z rachunkowością mleczarską.

Głównymi przedmiotami nauki będzie teoretyczna nauka mleczarstwa i zajęcia praktyczne w mleczarni, obok tego zaś nauka najpotrzebniejszych zasad rachunków i stylistyki kupieckiej, oraz nauka rachunkowości celem zaznajomienia uczestników z ogólnymi zasadami rachunkowości pojedynczej i prowadzeniem ksiąg mleczarni spółkowych. Czas trwania kursu oznacza się na 3 miesiące, okres zupełnie wystarczający dla uczniów, którzy przed przyjściem na kurs winni odbyć praktykę mleczarską przy jednej ze wzorowo prowadzonych mleczarni. Kandydaci odniosą z praktyki przedewszystkiem tę korzyść, że nauka na kursie wraz z teoretycznymi objaśnieniami nie będzie dla nich rzeczą zupełnie nową, z którą spotykają się po raz pierwszy a z którą przyjdzie im zapoznać się dokładnie w przeciągu niezbyt długiego czasu, jaki trwa kurs cały. Pierwsze dwa miesiące przeznaczone są głównie na naukę o mleczarstwie, w trzecim zaś miesiącu odbywać się będzie nauka rachunkowości mleczarskiej.

Na kurs mogą być przyjęci tylko zwyczajni uczniowie i to w ograniczonej liczbie: 12 do 16 najwyżej. Kandydaci powinni wykazać, że 18 ty rok życia i przynajmniej szkołę ludową z dobrym postępem ukończyli a nadto obowiązani są przedłożyć świadectwa zdrowia i moralności, wreszcie poświadczenie odbytej dwumiesięcznej praktyki przy jednej z mleczarni w kraju.

Siły nauczycielskie, które powinny podobać zadaniu, składać się będą:

- a) z kierownika kursu a zarazem nauczyciela do wszystkich działów nauk fachowych,
- b) z nauczyciela do nauk elementarnych, którym może być nauczyciel miejscowej

szkoły ludowej i c) z instruktora, nadzorującego i prowadzącego roboty uczniów, a którym może być techniczny kierownik tej mleczarni, przy której kursa odbywać się będą.

Najważniejszym środkiem naukowym na kursie będzie przede wszystkim mleczarnia, przy której kurs odbywać się będzie wraz ze wszystkimi przyrządami mleczarskimi tamże się znajdującymi.

Nadto Biuro mleczarskie posiada znaczną ilość aparatów do analizy mleka i przyrządów do doświadczeń, które w miarę potrzeby będą oddane na użytek kursu. Wreszcie obora i chlewnia, jeśli się znajdują na miejscu, stanowić będą także jeden z ważnych środków naukowych na kursach mleczarskich.

Koszta trzymiesięcznego kursu dadzą się według przybliżonego obliczenia w następujący sposób zestawzić:

a) utrzymanie przez 3 miesiące 12 do 16 uczniów licząc po 30 koron miesięcznie 1.080 do 1.440 koron;

b) wynagrodzenie Zarządu mleczarni za dozwoleń urzędzenia kursu 200 kor.;

c) wynagrodzenie technicznego kierownika mleczarni (instruktora) 100 kor.;

d) wynagrodzenie nauczyciela do nauk pomocniczych 100 kor.;

e) koszta demonstracyi, druki, korespondencya, przybory naukowe etc. 300 koron.

Razem tedy urządzenie jednego kursu kosztować będzie 1.780 do 2.140 koron. Ponieważ wskazanem jest urządzenie dwóch kursów w przeciągu jednego roku, koszta zatem obydwóch kursów wynosić będą 3.560 do 4.280 koron.

2. Dalszym sposobem krzewienia nauki mleczarstwa, jaki od szeregu lat stosuje Wydział krajowy, są kursa mleczarskie urządzone dla uczniów w każdej niższej szkole rolniczej. Stosując się do uchwały powziętej w r. 1891 na propozycyę kraj. komisji dla spraw rolniczych, starał się Wydział krajowy specjalnie w mleczarstwie wykształcić za granicą kilku nauczycieli fachowych rolnictwa, którzyby udzielali uczniom także nauki mleczarstwa i zarazem umieli poprowadzić szkolne gospodarstwo nabiłowe. W kilku szkołach rolniczych są już nauczyciele, dostatecznie ukwalifikowani do tego rodzaju nauk specjalnych. Do szkół zaś, w których takich nauczycieli nie ma, posyła Wydział krajowy instruktora mleczarstwa dla odbycia kursu teoretycznej i praktycznej nauki mleczarstwa, którego celem jest wyuczenie uczniów obchodzenia się z mlekiem, tudzież przeróbki mleka na masło i sery i obznajomienie ze spożytkowaniem pozostających przy tych przeróbkach odpadków. W ten sposób każdy uczeń kończący nauki w krajowej niższej szkole rolniczej, obeznany jest z mleczarstwem i sam mleczarnie praktycznie poprowadzić potrafi, gdyż nauka praktyczna w ten sposób jest na kursie zastosowaną, iż każdy uczeń wykonywa kolejno wszelkie prace około mleka i jego przeróbek pod kierunkiem i nadzorem nauczyciela względnie instruktora mleczarstwa, który objaśnia cel i sposób wykonywania każdej pracy.

3. Szybki wzrost produkcyi nabiłu i potęgujące się trudności zbytu masła, zniewalają nie ograniczać się tylko do wyrobu masła a zawczasu poczynić starania umożliwiające zakładanie serkarń, dla wyrobu zwłaszcza serów twardych. Pierwszym po temu warunkiem jest przysporzenie fachowych technicznie uzdolnionych serkarzy.

Nauka przeto serkarstwa i przysposobienie zawodowych serkarń staje się w naszych stosunkach mleczarskich rzeczą pierwszorzędnego znaczenia, a mająca się w przyszłości założyć szkoła mleczarska, powinna ten dział gospodarstwa nabiłowego mieć szczególnie na względzie. Na teraz jednak, gdy zapotrzebowanie serkarzów nie jest znaczne, postanowił Wydział krajowy, idąc za radą krajowej komisji dla spraw rolniczych, przysparzać serkarzów w ten sposób, że uczniów wyszczególniających się na kursach mleczarskich wysyłać będzie za stypendyami do wzorowo urządzonych serkarń lub szkół zawodowych za granicę, gdzie nabywszy potrzebnych wiadomości teoretycznych i należytej wprawy w fabrykacyi serów, będą zupełnie fachowo przygotowani do przyszłego zawodu.

W przekonaniu, że skreślony powyżej program działania odpowie potrzebom gospodarstw nabiłowych chwili obecnej i uczyni zbytecznem założenie już teraz szkoły mleczarskiej, wstawił Wydział krajowy do preliminarza r. 1900 znaczniejszą kwotę, bo 6.000 koron na urządzenie kursów mleczarskich i wysyłanie stypendystów na naukę do wzorowych serkarń. Dotąd bowiem na ten cel uchwalona stosunkowo

nieznaczna kwota 2.000 koron wystarczała zaledwie na urządzenie jednego kursu mleczarskiego trwającego niespełna dwa miesiące i na zakupno przyrządów mleczarskich niezbędných do demonstracyi przy nauce mleczarstwa.

Rok bieżący jest drugim z rzędu, w którym pracują nad podniesieniem mleczarstwa w kraju dwaj instruktorowie mleczarstwa, mianowicie p. Jan Biedroń i Dr. Tadeusz Ryłski. Postępując w myśl przepisanej instrukcyi, określającej obowiązki dla każdego instruktora, a które to obowiązki kilkakrotnie wymienione były w poprzednich sprawozdaniach Wydziału krajowego, odpowiedzieli obydwaj instruktorzy w zupełności położonemu w nich zaufaniu i spełniali swe czynności ku zadowoleniu swej władzy przełożonej. W celu przedstawienia całości ich całorocznej pracy polecił Wydział krajowy instruktorom, ażeby każdy sprawozdanie z swych czynności sam wypracował. W ten sposób daną została im możność podniesienia najważniejszych momentów ze swych całorocznych czynności i uwidocznienia kierunku swej pracy. Ze sprawozdań tych, które zamieszczone są jako alegat I a) i b) wraz z wykazem lustracyi i pouczeń, podnieść musimy i zwrócić uwagę Wysokiego Sejmu na pewien stały rozdział czynności obydwóch instruktorów.

P. Biedroń głównie zajęty był organizacją i prowadzeniem kursów mleczarskich, badaniem warunków mających powstać spółek mleczarskich, bądź dworskich, bądź włościańskich i ich organizacją. Główne te czynności zajęły mu 240 dni, a mianowicie kursa mleczarskie 116 dni, podróże zaś w sprawie badania warunków i organizacyi spółek 124 dni. Podniesienie się więc liczby spółek mleczarskich, z 80 na 106, które szczegółowo w alegacie III. są wykazane, po największej części przypisać należy pracy p. Biedronia. Pan Dr. Ryłski lustrował spółki włościańskie już założone, odbywał kursa mleczarskie w kraj. niższych szkołach rolniczych a wreszcie udzielał rad i wskazówek na wezwanie już to pisemnie, już to ustnie, jeżdżąc osobiście na miejsca. Ogółem w podróży zajęty był przez 117 dni. Resztę czasu zajęły mu czynności biurowe i referaty.

Powyższe zestawienie uwidacznia znaczny wzrost działalności instruktorów. W obec mających się zorganizować w roku przyszłym stałych kursów mleczarskich, na których jedna siła z funkcyonaryuszy przez większą część roku zajęta będzie, sposób wykonywania czynności mleczarskich w myśl dotychczasowej instrukcyi a tem samem skład i organizacya biura mleczarskiego będą musiały uleść pewnej zmianie. Rozwój tej gałęzi gospodarstwa wiejskiego w kraju staje się już tak wielkim, że zadaniu zakładania spółek, lustrowaniu dawnych i nowo powstałych a wreszcie pouczaniu na kursach dwumiesięcznych lub kilkotygodniowych w kraj. niższych szkołach rolniczych, dwie siły nauczycielskie nie będą w stanie nadal podołać. Wydział krajowy w najbliższej przyszłości będzie musiał postarać się o personal pomocniczy, któryby przynajmniej w stałym lustrowaniu spółek mleczarskich mógł obydwóch instruktorów zastąpić.

Komitet c. k. Towarzystwa rolniczego krakowskiego w przewidywaniu, że krajowi instruktorzy nie potrafią podołać jednej z najważniejszych czynności t. j. lustrowaniu dawnych i nowo zakładających się spółek, wymagających przedewszystkiem szczególniejszej opieki w obec tego, że często kierownicy tychże, jako ludzie, nie posiadający zbyt obszernych wiadomości, nie potrafią sami sobie zaradzić w bardzo wielu wypadkach, odniósł się do Wydziału krajowego o pomoc materyalną z funduszu krajowego na utworzenie posady lustratora spółek mleczarskich z siedzibą w Krakowie, któryby pod kierunkiem Komitetu wyłącznie temu zadaniu się poświęcił. W celu ułatwienia przyjścia tej sprawy do skutku Komitet przeznaczył z funduszu, jakie c. k. Ministerstwo rolnictwa udziela mu na mleczarstwo, część ze swej strony, prosząc Wydział krajowy o ofiarowanie na ten cel 600 zł. rocznie. Wydział krajowy w zasadzie nie sprzeciwia się temu wnioskowi, uznając rzeczywistą potrzebę fachowej lustracyi spółek, pozostawić musiał załatwienie tej sprawy dla braku funduszu decyzji Wys. Sejmu, który przez zwiększenie funduszu przeznaczonych na pomocnika instruktora z 300 zł. na 700 zł., tem samem da możność ściślejszego dozoru i kontroli dziś już istniejących spółek mleczarskich.

Wydział krajowy też oddawna świadom tej konieczności i wiedząc, że do pomocy instruktorów szczególnie w dozorowaniu i kontroli spółek mleczarskich, potrzebną jest siła fachowa, która pod ich kierunkiem z całą sumiennością będzie mogła

sprawować te czynności — starał się wykształcić na koszt funduszu krajowego takich pomocników. Wybrawszy z pośród stypendystów oddających się praktycznej nauce mleczarstwa, najodpowiedniejszych kandydatów, wysłał ich najpierw na trzymiesięczną praktykę do parowej mleczarni w Rzeszowie, następnie na kurs mleczarstwa za granicę do Hameln, gdzie przez trzy do czterech miesięcy zaznajomili się dokładnie z wyrobem masła, a nawet jeden pozostawszy w Hameln dłużej, i z wyrobem serów miękkich i wykształcili się na dobrych kierowników spółek wiejskich.

Pierwszym z tych kandydatów był Jan Krużel, który po powrocie z Hameln wysłanym jeszcze został do Wiednia do fabryki centryfug, w celu zapoznania się tamże dokładnie ze składaniem i ustawianiem centryfug, oraz pomniejszaniem ich naprawkami. Po powrocie do kraju przyjął Krużel ofertę Komitetu c. k. Towarzystwa rolniczego krakowskiego objęcia lustracyi mleczarń w zachodniej Galicyi i użytym był na dwumiesięcznym kursie w Tęgoborzy, jako pomocnik nauczyciela mleczarstwa p. Biedronia. Po ukończeniu jednak kursu nie wrócił już do Krakowa na przyjętą posadę, lecz tu na własną rękę w spółce z innymi osobistościami zawiązał spółkę mleczarską w powiecie Limanowskim i sam stanął na jej czele, jako kierownik i organizator.

Drugi kandydat Jan Murzyn, który kształcił się za granicą także w wyrobie serów, po powrocie z Hameln przyjął korzystną posadę we Lwowie, jako kierownik dużej mleczarni miejskiej i na tem stanowisku dotąd przebywa. Te dwie siły mleczarskie, otrzymawszy w bieżącym roku gruntowniejsze wykształcenie w swym zawodzie, przyczynią się niewątpliwie do rozwinięcia racjonalnego postępowania z mlekiem i nie będą dla kraju stracone, dla Wydziału krajowego jednak ubyły one, mogąc stanowić dzielną pomoc fachową w sprawach mleczarskich. Na razie nie mamy kandydata, któremu moglibyśmy powierzyć kontrolę spółek mleczarskich — po ukończeniu jednak drugiego kursu w Tęgoborzy będzie można wybrać kilku kandydatów więcej uzdolnionych, którzy kształcąc się dalej w mleczarstwie, wyrobić się będą mogli na odpowiednich pomocników instruktora.

Podobnie, jak w latach poprzednich, udzielał Wydział krajowy i w roku 1899 nowo zawiązującym się spółkom mleczarskim pożyczek z funduszu pożyczkowego dla przemysłu rolniczego. Znaczną stosunkowo ilość pożyczek nisko oprocentowanych świadczy, że Wydział krajowy nie skąpił pomocy materialnej spółkom, aby umożliwić ich zakładanie i rozwój przez danie możności zaprowadzenia najświeższych maszyn i przyrządów mleczarskich. Dla przedstawienia całości obrazu tej pomocy kraju, przypominamy, że do roku zeszłego udzielono z funduszu pożyczkowego dla przemysłu rolniczego na mleczarstwo promes 25 na sumę 45.000 zł., z których zrealizowano 15 promes na 38.700 zł., nie podjęto zatem 10 pożyczek opiewających na 9.000 zł. Wysokość pożyczek w tym dziale przyznanych była następująca: Dwie pożyczki po 8.000 zł. (obie podjęte). Trzy pożyczki po 3.000 zł. (wszystkie podjęte). Pięć pożyczek po 2.000 zł. (wszystkie podjęte). Dwie pożyczki po 1.500 zł. (obie nie podjęte). Jedna pożyczka na 1.200 zł. (podjęta) Pięć pożyczek po 1.000 zł. (z tych jedną podjęto, czterech nie zrealizowano). Jedna pożyczka na 600 zł. (podjęta). Pięć pożyczek po 500 zł. (jedną podjęto, czterech nie zrealizowano) Jedna pożyczka na 400 zł. (podjęta).

W bieżącym roku na przedsiębiorstwa mleczarskie wydaną 8 promes a przyznane pożyczki wynoszą łączną kwotę 31.000 zł. Kwota ta dzieli się jak następuje: jedna promesa na pożyczkę dla spółki mleczarskiej włociańskiej na 500 zł., jedna promesa dla takiejże spółki na pożyczkę 1.500 zł., jedna promesa dla mleczarni dworskiej na 2.000 zł., dwie promesy dla takichże mleczarń po 3.000 zł., jedna promesa dla spółki mleczarskiej wiejskich producentów na 5.000 zł., jedna promesa dla zamierzonej parowej mleczarni dworskiej na 6.000 zł. i wreszcie jedna promesa dla Towarzystwa mającego zająć się połączeniem producentów mleka i przetworów jego dla zaopatrzenia miasta Lwowa i organizacją eksportu produktów nabiałowych za granicę kraju na 10.000 zł. Z zestawienia powyższego okazuje się, że Wydział krajowy do obecnej chwili wydał na przedsiębiorstwa mleczarskie 33 promes na łączną kwotę 76.000 zł.

W zeszłorocznem sprawozdaniu swem Komisya sejmowa gospodarstwa krajowego uczyniła wzmiankę, że nie posiadamy dat do ocenienia, jak dużą jest obecnie produkcya artykułów nabiałowych w kraju. Wydział krajowy chcąc temu brakowi zaradzić i użyć do oceny naszej produkcyi artykułów nabiałowych, wezwał p. Dr. Ryłskiego, aby zebrał i zestawiał daty, odnoszące się do obecnego

stanu produkcji masła i sera w kraju. P. Dr. Ryłski wywiązując się z poruczonego mu zadania przedstawił wyniki swej pracy obejmujące pierwszą część, to jest obecny stan produkcji masła w kraju, które podajemy do wiadomości Wys. Sejmu jako alegat III., dalsza bowiem część o produkcji sera dla braku niektórych dat pojawić się równocześnie nie mogła.

W załatwieniu sprawozdania komisji sanitarnej o petycji Towarzystwa gospodarskiego galicyjskiego we Lwowie w sprawie zaprowadzenia kontroli nabiału sprzedawanego po miastach, powziął Wysoki Sejm na posiedzeniu z dnia 18. marca 1899 r. następujące uchwały:

1. Sejm poleca Wydziałowi krajowemu, aby jak najrychlej wypracował instrukcję kontroli nabiału sprzedawanego w miastach.

2. Sejm wzywa c. k. Rząd, aby na podstawie ustawy przeciw fałszowaniu artykułów żywności pociągnął do surowej odpowiedzialności fałszujących mleko.

Rezolucya do c. k. Rządu przesłana została pismem Marszałka krajowego z dnia 18. marca 1899 l. s. 1.318. JE hr. Namiestnikowi do wiadomości.

Wykonując uchwałę pierwszą Wys. Sejmu, polecił Wydział krajowy wypracowanie projektu instrukcji kontroli mleka w miastach p. Dr. Ryłskiemu, po przedłożeniu którego sprawa ta odstąpioną została kraj. komisji dla spraw rolniczych do zaopiniowania. Komisya przed stanowczem wydaniem opinii zażądała, ażeby Wydział krajowy wpierw zasięgnął opinii obu komitetów kraj. Towarzystw rolniczych i rządowego Zakładu dla kontroli artykułów spożywczych w Krakowie o przedłożonym przez Dr. Ryłskiego projekcie, poczem dopiero zastanowi się komisya ponownie nad tą sprawą i wyda swą opinię. Sprawa więc wydania instrukcji kontroli nabiału jest jeszcze w toku.

Na podstawie powyższego sprawozdania Wydział krajowy wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

1. Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego z czynności dotyczących podniesienia mleczarstwa w kraju.

2. Sejm wstawia do Rubr. XV. budżetu wydatków:

- a) na utrzymanie instruktora, płaca wraz z kosztami podróży 2.250 zł;
- b) na utrzymanie drugiego instruktora adjunkta wraz z kosztami podróży 1.450 zł.;
- c) na urządzenie kursów mleczarskich i na środki demonstracyjne do nauki 3.000 zł.;
- d) na pomocnika instruktora mleczarstwa 700 zł.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Marszałek krajowy:

S. Badeni w. r.

Sprawozdawca:

Mieczysław Onyszkiewicz w. r.

Członek Wydziału krajowego.

Alegat Ia) do sprawozdania Wydziału krajowego LW. 85.999/99.

Sprawozdanie

Jana Biedronia, kraj. instruktora mleczarstwa z czynności w czasie od 1. listopada 1898 do 1. grudnia 1899 roku.

W roku ubiegłym t. j. od 1. listopada 1898 do 1. grudnia 1899 roku zajęty byłem w następujący sposób :

w podróży	124 dni
na kursach mleczarskich	116 „
w biurze	127 „
urlop w lutym	28 „
razem	395 dni.

Podróże zajęły mi znaczną część roku, jakkolwiek przedsiębrałem je prawie zawsze tylko na wezwanie stron interesowanych i w razie koniecznej potrzeby. Bliższe szczegóły podróży tych są uwidocznione w dołączonym alegacie. Celem podróży tych było:

1. urządzenie lokalu mleczarni 3;
2. otwarcie mleczarni i pouczenie obchodzenia się z maszynami 6;
3. zbadanie warunków założyć się mających mleczarni 26;
4. naprawa maszyn i wskazówki co do obchodzenia się z nimi 3;
5. sprawa pożyczek na mleczarnie 2;
6. lustracye istniejących mleczarń 7;
7. zgromadzenia 2;
8. kursa mleczarskie 2.

Z powodu braku czasu stosunkowo za mało mogłem poświęcić się lustracyom mleczarń, spółki też włościańskie, wymagające bardzo częstej bytności były bez należytej opieki. Z tego jedynie powodu wstrzymywałem organizację nowych spółek włościańskich.

W celu wykształcenia personelu mleczarskiego odbyły się dwa kursa 8 tygodniowe w Tęgorozy. Pierwszy kurs w miesiącach czerwcu i lipcu urządony przez c. k. Towarzystwo gospodarskie we Lwowie i c. k. Towarzystwo rolnicze w Krakowie liczył 15 uczniów zwyczajnych i 3 nadzwyczajnych

Drugi kurs urządził Wydział krajowy w miesiącach październiku i listopadzie. Na kurs ten przyjęto 12 uczniów: 11 na koszt kraju a 1 na koszt własny.

Na obydwóch kursach objąłem kierownictwo i wykłady z teoryi mleczarstwa, instruktorem zaś do nadzoru robót praktycznych był Jan Krużel, a nauki rachunków udzielał Jan Kosiaty, nauczyciel szkoły ludowej w Tęgorozy.

Z praktyki przekonałem się, że więcej jak 10—12 uczniów na kurs przyjmować się nie powinno i że kursa dwumiesięczne są nie wystarczające dla nabrania odpowiedniej rutyny.

W biurze w czasie wolnym od podróży udzielałem informacji zgłaszającym się stronom, jak również załatwiałem liczną korespondencję. Udzieliłem listownej porady w 182 wypadkach.

Nadto przez pół roku redagowałem „Przegląd mleczarski“, który w drugim półroczu z powodu kursów mleczarskich i licznych podróży zmuszony byłem zaprzestać wydawać.

Alegat I b) do sprawozdania Wydziału krajowego LW 85.999/99.

Sprawozdanie

Dr. Tadeusza Ryskiego, kraj. instruktora-adjunkta mleczarstwa z czynności w czasie od 1. listopada 1898 do 1. listopada 1899 r.

W roku bieżącym czynności moje — podobnie jak w roku poprzednim — podzielić się dadzą na trzy główne części:

- a) lustracya istniejących już spółek włościańskich,
- b) odbywanie kursów mleczarskich w niższych szkołach rolniczych, i
- c) udzielanie rad i wskazówek na wezwanie.

Co do pierwszego punktu, to lustracyę przeprowadzono w następujących mleczarniach (w niektórych kilkakrotnie): w Kalembinie (powiat Strzyżowski), Cze-

łuśnicy (pow. Jasielski), Czudcu (pow. Rzeszowski), Stroniu (pow. Limanowski), Lubczy, Łękach górnych (pow. Pilznieński), Szynwałdzie (pow. Tarnowski), Królówce (pow. Bocheński), Osieku (pow. Biały).

Z mleczarni tych jedna t. j. w Lubczy została w ostatnich czasach zwinięta, z powodu braku mleka w miesiącach zimowych i niechęci ze strony miejscowej ludności, której mimo usilnych starań nie udało się przełamać. Pozostałe mleczarnie rozwijają się nieźle, jakkolwiek pod względem organizacji, braku ludzi do kierownictwa, braku odpowiednich ksiąg rachunkowych, niektóre z nich pozostawiają nieco do życzenia. Ponieważ jednak sprawa wydania odpowiednich ksiąg jest w toku, a rozszerzenie nauki na odbytych w b. r. i na przyszłość odbywać się mających kursach mleczarskich daje nadzieję, że nie braknie ukwalifikowanych kierowników mleczarni, można przeto stan obecny uważać za przejściowy i spodziewać się już w najbliższej przyszłości zmiany na lepsze, zwłaszcza że przy zakładaniu nowych spółek biuro mleczarskie stara się korzystać z poczynionych doświadczeń.

Z kursów mleczarskich odbywanych corocznie w niższych szkołach rolniczych, odbyłem w b. r. tylko jeden dwutygodniowy kurs z uczniami III. roku kraj. niższej szkoły rolniczej w Jagielnicy, w innych bowiem szkołach mleczarstwo było wykładane przez ukwalifikowanych nauczycieli miejscowych.

Na kursie tym nauka prócz całego zakresu wyrobu masła, obejmowała chów i żywienie krów mlecznych, zużytkowanie mleka chudego przez wyrób zwykłego sera, wypas cieląt i trzody chlewnej mlekiem chudym, maślaną i serwatka—o mleczarniach dworskich i spółkowych włościańskich w kraju. Nauka poparta była codzienną praktyką w miejscowej oborze i mleczarni. Kurs zakończono egzaminem w obecności Dyrektora szkoły.

Prócz powyższego, odbyłem również na żądanie c. k. Towarzystwa gospodarskiego galicyjskiego dziesięciodniowy kurs w Oleszycach (powiat Cieszanowski), przeznaczony dla zaznajomienia miejscowych i okolicznych włościan z całym tokiem przeróbki maszynowej nabiału. Z powodu zbyt krótkiego czasu, ograniczono się tylko do zapoznania uczniów w głównych zarysach z pożytkiem, jaki dają mleczarnie w ogóle, a spółkowe włościańskie w szczególności, część czasu poświęcono sprawie żywienia i obchodzenia się z bydłem, wreszcie postępowania z mlekiem w małym gospodarstwie wiejskim. Przeważnie jednak zatrudniano uczniów praktycznie w mleczarni miejscowej dworskiej.

Uczniów było dwudziestu z Oleszyc i sąsiednich gmin. Kurs zakończono egzaminem w obecności delegata Towarzystwa gospodarskiego.

Poza temi zajęciami udzielałem rad i wskazówek na wezwanie już to pisemnie już to ustnie, jeżdżąc osobiście na miejsce. Co do ostatniego punktu odbyłem 18 podróży, których zadaniem było

Ustawienie maszyn i puszczenie w ruch mleczarni w 4 wypadkach.

Zbadanie warunków istnienia projektowanej mleczarni w 6 wypadkach.

Naprawa maszyn i wskazówki obchodzenia się z nimi w 3 wypadkach.

Sprawy pożyczki z funduszu przemysłowo-rolniczego w 2 wypadkach.

Wady masła w 1 wypadku.

Sprawa ksiąg rachunkowych i wprowadzanie tychże w 2 wypadkach.

Bliższych szczegółów udzieli osobno zestawiony wykaz lustracyi i pouczeń dołączony jako alegat I a.

Wszystkie powyżej wymienione podróże zajęły dni 117. Prócz tego od 16. sierpnia do 12. września bawiłem na urlopie.

Obok opisanych czynności w czasie wolnym od podróży, załatwiałem w biurze rolniczym liczną korespondencję, jak również sprawy przez Wysoki Wydział krajowy mi przekazane. Między innymi wypracowałem projekt statutów krajowej szkoły mleczarskiej i instrukcję kontroli nabiału w miastach.

Drukiem ogłosiłem („Przegląd mleczarski“): „Żywienie krów mlecznych“, „Pojenie bydła wodą podgrzaną“, „Sprawa założenia szkoły mleczarskiej“, „Lwowskie mleko“, „Nowy podgrzewacz dla mleczarni ręcznych“, „Stosunki mleczarskie w Danii“, „Oznaczenie tłuszczu aparatem Dr. Gerbera“.

* * *

Do niniejszego sprawozdania dołączam nieco uwag i cyfr, odnoszących się do obecnego stanu produkcji masła w kraju, zebranych w ciągu bieżącego roku.

Wykaz lustracji i pouczeń

przeprowadzonych przez Jana Biedronia i Dra Tadeusza Ryłskiego w czasie od dnia 1. listopada 1898 do dnia 1. grudnia 1899.

I. Instruktor Jan Biedroń:

L. p.	Miesiąc	Miejscowość	Powiat	Przedmiot
	1898			
1	listopad	Chlebów	Skalat	Urządzenie lokalu mleczarni.
2	"	Roźniatów	Jarosław	Otwarcie mleczarni.
3	"	Kraków	Kraków	Posiedzenie komitetu krak. c. k. Towarzystwa rolniczego.
4	"	Jawiszowice	Biała	Zbadanie warunków rozwoju projektowanej Spółki mleczarskiej.
5	"	Rybna	Kraków	
6	"	Mikluszowice	Bochnia	
7	grudzień	Podinojsce	Przemyśl	
8	"	Siechów	Stryj	Naprawa centryfugi.
9	1999 styczeń	Kozłów	Kamionka strumiłowa	Puszczenie w ruch mleczarni dworskiej.
10	"	Krysowice	Mościska	Otwarcie mleczarni dworskiej.
11	marzec	Dwernik	Lisko	W sprawie rozszerzenia mleczarni dworskiej.
12	"	Zatwarnica	"	Naprawa maszyn.
13	"	Leszczowate	"	Lustracja mleczarni dworskiej.
14	"	Jawiszowice	Biała	Naprawa maszyn.
15	"	Wieczorki	Złoczów	Organizacja Spółki mleczarskiej.
16	"	Żurawno	Żydaczów	Ustawienie maszyn i otwarcie mleczarni dworskiej.
17	"	Przemyśl	Przemyśl	W sprawie rozszerzenia mleczarni dworskiej.
18	kwiecień	Leszczowate	Lisko	Otwarcie mleczarni Jabłonowskiego.
19	"	Kraków	Kraków	Lustracja mleczarni.
20	"	Jawiszowice	Biała	Zgromadzenie c. k. Towarzystwa rolniczego.
21	"	Zakopane	Nowy Targ	Organizacja Spółki mleczarskiej.
22	"	Żurawno	Żydaczów	Organizacja sprzedaży masła w lecie.
23	"	Hawłowice	Jarosław	W sprawie pożyczki na rozszerzenie mleczarni.
24	"	Chorońnica	Mościska	Lustracja mleczarni.
25	maj	Chorońnica	Mościska	Wskazówki co do urządzenia lokalu mleczarni.
26	"	Jawiszowice	Biała	Otwarcie mleczarni dworskiej
27	"	Jarosław	Jarosław	Organizacja Spółki mleczarskiej.
28	"	Tegoborza	Nowy Sącz	Organizacja projektowanej mleczarni.
29	czerwiec lipiec	{Tegoborza	Nowy Sącz	Przygotowania do kursu mleczarskiego.
				Kurs mleczarski.

L. p.	Miesiąc	Miejscowość	Powiat	P r z e d m i o t
30	lipiec	Myślenice	Myślenice	Organizacya Spółki mleczarskiej.
31	"	Przeworsk	Łańcut	Mleczarnia przeworska.
32	"	Lwów	Lwów	Zgromadzenie projektowanej Spółki mleczarskiej.
33	"	Rzeszów	Rzeszów	Mleczarnia parowa Wilkensi i Spółka.
34	sierpień	Niegowie	Wieliczka	Wady sera.
35	"	Dobrzeczków	Strzyżów	{ W sprawie projektowanej mleczarni dworskiej.
36	"	Michałówka	Jarosław	{
37	"	Markowa	Łańcut	Organizacya Spółki mleczarskiej.
38	"	Hoszany	Rudki	Urządzenie lokalu mleczarni dworskiej.
39	"	Tęgorozza	Nowy Sącz	Zwiedzenie mleczarni z gospodarzami z Markowej, pow. Łańcuckiego.
40	"	Łąka	Bochnia	Zbadanie warunków rozwoju, urządzenie lokalu projektowanej mleczarni.
41	wrzesień	Wyszatyce	Przemyśl	W sprawie pożyczki na założenie mleczarni.
42	"	Dziekanowice	Wieliczka	Organizacya projektowanej mleczarni.
43	"	Struża	Limanowa	{ Zbadanie warunków rozwoju dla
44	"	Skrzydlna	"	{ dla projektowanych mleczarni
45	"	Szczyrzyce	"	{ w Struży, Skrzydlniej, Szczyrzyce i Jodłowniku
46	"	Góra św. Jana	"	{
47	"	Abramowice	"	{
48	"	Krzyszlawice	"	{
49	"	Jodłownik	"	{
50	"	Mstów	"	{
51	październik listopad	Tęgorozza	Nowy Sącz	Kurs mleczarski.

II. Instruktor-adjunkt **Dr. Tadeusz Ryłski** :

L. p.	Miesiąc	Miejscowość	Powiat	P r z e d m i o t
1	1898 listopad	Jasienica	Brzozów	Puszczenie w ruch mleczarni parowej.
2	"	Kalembina	Strzyżów	Lustracya mleczarni.
3	"	Oleszyce	Cieszanów	Kurs mleczarski dziesięciodniowy dla okolicznych włościan.
4	grudzień	Bileze złote	Borszczów	Ustawienie maszyn i puszczenie w ruch mleczarni dworskiej.
5	"	Lubliniec	Cieszanów	Wybór lokalu na mleczarnię dworską i bliższe wskazówki co do całego toku przeróbki nabiału.
6	1899 styczeń	Sewerynka	Tarnopol	Ustawienie maszyn i puszczenie w ruch mleczarni dworskiej.
7	"	Brzozdowce	Bóbrka	Wskazówki co do obchodzenia się z maślnicą „Victoria“.

L. p.	Miesiąc	Miejscowość	Powiat	Przedmiot
8	luty	Przemyśl	Przemyśl	Sprawa drukujących się tamże ksiąg rachunkowych mleczarskich.
9	"	Kalambina	Strzyżów	Wprowadzenie nowych ksiąg mleczarskich i lustracya.
10	"	Huta szezerecka	Lwów	Sprawa pożyczki na mleczarnię dworską.
11	"	Bortniki	Bóbrka	Zbadanie warunków rozwoju przyszłej mleczarni dworskiej.
12	marzec	Wróblowice	Tarnów	Sprawa pożyczki na mleczarnię dworską.
13	"	Czeluśnia	Jasło	} Lustracya spółek włościańskich. }
14	"	Czudec	Rzeszów	
15	"	Jagielnica	Czortków	
16	kwiecień	Stronie	Limanowa	Dwutygodniowy kurs mleczarstwa w kraj. niższej szkole rolniczej. Naprawa centryfugi i lustracya Spółki włościańskiej.
17	"	Chlebów	Skalat	Usunięcie wad masła.
18	"	Sewerynka	Tarnopol	Naprawa centryfugi i wskazówki przy wyrobie masła.
19	maj	Jarosław	Jarosław	Zbadanie warunków istnienia większej mleczarni miejskiej.
20	czerwiec	Żurawno	Żydaczów	Wskazówki przy rozszerzeniu lokalu mleczarni.
21	"	Brzeziny	Ropczyce	Zbadanie warunków istnienia spółki włościańskiej i sprawa budowy odpowiedniego domu.
22	"	Czudec	Rzeszów	Lustracya spółki włościańskiej.
23	"	Hrehorów	Bóbrka	Wybór lokalu i kosztorys założyć się mającej mleczarni dworskiej.
24	lipiec	Osiek Lubeza Łęki górne Szynwałd Królówka	Biała Pilzno " Tarnów	} Lustracya spółek włościańskich. }
29	październik	Hoszany	Bochnia Gródek	
30	"	Barysz	Buczacz	Ustawienie maszyn i puszczenie w ruch mleczarni dworskiej. Zbadanie warunków istnienia i zawiązanie spółki mleczarskiej.

Projekt

organizacji kursów mleczarskich.

I. Postanowienia ogólne.

Cel kursów

§. 1.

Krajowe kursa mleczarskie, urządzone staraniem Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, mają na celu:

- a) teoretyczne i praktyczne wykształcenie technicznych kierowników mniejszych i średnich mleczarni;
- b) obznajomienie przyszłych kasyerów, względnie prowadzących księgi mleczarni spółkowych włościańskich, z rachunkowością mleczarską.

Skład i czas trwania kursów

§. 2.

Teoretyczno-praktyczna nauka fachowa udzielana będzie na dwu kursach trzymiesięcznych:

- a) od 1. kwietnia do 30. czerwca.
- b) od 1. listopada do 31. stycznia.

Prócz tego 4 tygodnie w ostatnim miesiącu każdego kursu odbywać się będzie nauka rachunkowości mleczarskiej jako osobna całość, dla prowadzących księgi rachunkowe założyci mających mleczarni spółkowych.

§. 3.

Kursa powyższe odbywać się będą stale przy wzorowo urządzonej większej mleczarni, z którą w tym celu zostanie zawarta stosowna umowa.

II. Plan nauki.

§. 4.

Nauka, udzielana na obu kursach w tym samym zakresie, składa się z części teoretycznej i praktycznej.

Szczegółowy plan nauki.

§. 5.

A) Nauka teoretyczna:

- a) Język polski i stylistyka — około 20 godzin na kurs. Dyktando, stylistyka kupiecka, zadania, przy których jako temata służyć mają kwestye, odnoszące się do mleczarstwa.
- b) Rachunki — około 30 godzin na kurs.

Cztery działania, ułamki zwykłe i dziesiętne, rachunek procentowy, obliczanie powierzchni i pojemności, zadania, jako temata, służyć mając kwestye, mające styczność z mleczarstwem.

c) Mleczarstwo — około 60 godzin na kurs.

Własności i skład mleka, obchodzenie się z mlekiem w oborze, transport i przechowywanie. Metody zbierania śmietanki dawne i obecne, centryfugi. Wyrób masła, jego rodzaje, przechowywanie, pakowanie i transport. Wady masła i mleka, środki zapobiegawcze.

Oznaczenie tłuszczu i ciężaru gatunkowego w mleku, ocena masła.

Zużytkowanie odpadków.

Zakładanie mleczarni, o mleczarniach handlowych i spółkowych, podatki.

d) Rachunkowość — około 30 godzin na kurs.

Ogólne zasady rachunkowości pojedynczej. Prowadzenie ksiąg technicznych i kupieckich. Kalkulacje. Zadania pisemne.

e) Omówienie rzeczy wyłożonych — sprawozdania ustne z prac w mleczarni — około 25 godzin na kurs.

B) Zajęcia praktyczne:

W mleczarni i pracowni: Odbiór mleka, oddzielanie śmietany, wyrób masła, opakowanie, wysyłka, czyszczenie maszyn i porządkowanie lokalu.

Wyrób paczek na masło.

Oznaczanie ciężaru gatunkowego mleka i zawartości tłuszczu.

Prowadzenie tabel i wykazów. Prowadzenie ksiąg w mleczarni, przyjętych na osobnych wzorach, dostarczonych uczniom.

III. Nauczyciele.

§. 6.

Grono nauczycieli stanowią:

1. Kierownik kursów a zarazem nauczyciel do wszystkich działów nauk fachowych.

2. Nauczyciel do nauk elementarnych, którym może być nauczyciel miejscowej szkoły ludowej.

3. Instruktor, nadzorujący i prowadzący roboty uczniów, którym może być dotychczasowy techniczny kierownik mleczarni, przy której kursa odbywać się będą.

IV. Uczniowie.

§. 7.

Na kursa przyjmuje się tylko uczni zwyczajnych. Liczba ich na każdym kursie trzymiesięcznym jest ograniczona do 12. Na kurs rachunkowości przyjmuje się w miarę potrzeby i miejsca.

§. 8.

Kandydaci, starający się o przyjęcie na trzymiesięczny kurs mleczarski, winni się wykazać:

a) metryką lub innym wiarogodnym świadectwem, że ukończyli 18. rok życia;

b) świadectwem ukończenia z dobrym postępem szkoły ludowej — przyczem ewentualnie na żądanie kierownika podać się muszą egzaminowi z czytania, pisania oraz znajomości z rachunków czterech działań;

Warunki
przyjęcia

- c) świadectwem zdrowia;
- d) „ „ moralności;
- e) świadectwem odbytej najmniej dwumiesięcznej praktyki przy przyjęciu zaopatrzone być winno w własnoręcznie napisany życiorys petenta, jak również w razie niepełnoletności w pozwolenie ojca lub opiekuna.

Podanie o przyjęcie winno być wniesione najpóźniej dwa tygodnie przed rozpoczęciem każdego kursu na ręce kierownika.

§. 9.

Kandydaci, starający się o przyjęcie na 4-tygodniowy kurs rachunkowości mleczarskiej, winni się poddać — jeżeli tego okaże się potrzeba — egzaminowi wstępnemu z czytania, pisania i rachunków.

§. 10.

Podanie o przyjęcie winno być wniesione najpóźniej dwa tygodnie przed rozpoczęciem każdego kursu na ręce kierownika.

§. 11.

O przyjęciu ucznia tak na kurs mleczarski jak i rachunkowości mleczarskiej stanowi kierownik.

Oplaty.

§. 12.

Naukę i całkowite utrzymanie otrzymują uczniowie bezpłatnie. Obowiązani są jedynie ponieść koszty podróży na kurs i z powrotem, niemniej obowiązani są mieć jedno przy najmniej ubranie, parę butów i odpowiednią ilość bielizny.

§. 13.

Obowiązkiem uczniów jest bezwarunkowe posłuszeństwo wobec swoich przełożonych, jak również wykonywanie wszystkich prac w mleczarni i porządków domowych pod nadzorem i kierunkiem kierownika lub instruktora.

Władza dyscyplinarna.

§. 14.

Władzę dyscyplinarną wykonuje kierownik, króremu pozostawia się władzę wydalania uczni, gdy uzna to za konieczne — bez odnoszenia się do władz wyższych.

Egzamina.

§. 15.

Przy końcu każdego kursu odbywa się, zarówno z uczniami kursu mleczarskiego jak i buchhalteryjnego, egzamin przed komisją egzaminacyjną, złożoną z kierownika, delegatów Wydziału krajowego i obu krajowych Towarzystw gospodarskich.

§. 16.

Tylko ci uczniowie, których nauczyciele uznali za praktycznie uzdolnionych, zostają przypuszczeni do egzaminu końcowego.

§. 17.

Egzamin obejmuje część teoretyczną (ustną i pisemną) i praktyczną.

Świadectwa.

§. 18.

Świadectwa otrzymują tylko uczniowie kursu mleczarskiego. W świadectwach tych oznacza się obok postępów w naukach i wyćwiczenia praktycznego, także zachowanie się i pilność ucznia, niemniej specjalne jego uzdolnienie.

Do oznaczenia postępów ucznia w naukach służą następujące stopnie: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny. Pilność oznacza się stopniami: chwalebna, dostateczna, niedostateczna. Zachowanie oznacza się stopniami: zupełnie odpowiednie, odpowiednie.

§. 19.

Uczniowie kursu rachunkowości mleczarskiej otrzymują po egzaminie ogólne poświadczenie, że kurs ten ukończyli z wymienieniem postępu.

Praktyka.

§. 20.

Praktykę dwumiesięczną przed wstąpieniem na kurs (§. 8. e) odbywać uczniowie mogą przy tej samej mleczarni, przy której urządzone zostaną kursa — w miesiącach wolnych od nauki.

§. 21.

Kandydaci, pragnący odbyć powyższą praktykę, winni są w odpowiednim czasie wnieść podanie z prośbą o przyjęcie na kurs (§. 8.) i praktykę, tylko bowiem przyjęci na kurs z praktyki korzystać mogą.

§. 22.

Kandydaci, przyjęci na praktykę, otrzymują ją, jak również i całe utrzymanie, bezpłatnie.

Obecny stan produkcji masła w kraju.

Rozwój mleczarstwa w kraju — dokładniej mówiąc: udoskonalona przeróbka nabiału za pomocą maszyn, datuje się od lat niewielu. Do roku 1894, nieznaną tylko ilość mleczarni posługujących się centryfugą naliczyć było można. Rok 1895 powiększył tę ilość o kilka nowych jak Bachórz, Stubno, Ostrówek itd. Dopiero od roku 1896 poczęto zakładać coraz więcej mleczarni tak, że od tego czasu nowa ta gałąź przemysłu rolnego zyskała prawo obywatelstwa w kraju i stworzyła sobie silne podwaliny do dalszego rozwoju. Obecnie posiadamy przeszło sto mleczarni w ruchu i stoimy wobec drugiej chwili przełomowej, kiedy z przemysłu drobnego, posługującego się w przeważnej swej części siłą rąk ludzkich — zacznie się rozwijać przemysł większy potrzebujący odpowiednio wykształconego personelu, organizacji eksportu, bo kraj nie będzie w stanie skonsumować wszystkich jego wytworów.

Stoimy wobec wielu bardzo zagadnień, od których pomyślnego rozwiązania zależeć będzie, czy pokładane w mleczarstwie nadzieje ziszczą się, czy przemysł ten stanie się poważnym źródłem dochodu dla kraju, jak to ma miejsce gdzieindziej.

I pod tym względem nie od rzeczy może będzie rzucenie trochę światła na stosunki obecne.

Daty, które poniżej podaję, uzyskałem częścią drogą rozsyłanych kwestyonaryuszy, częścią z własnych spostrzeżeń i notatek, częścią zawdzięczam je informacjom uzyskanym od osób trzecich. Przy braku odpowiedniej statystyki i pewnej niechęci, lub niedającej się wytłumaczyć nieufności ze strony właścicieli i kierowników mleczarni, nie udało się zebrać tak obfitego materiału, aby mózż z całą dokładnością podać obraz obecnej produkcji masła w kraju.

Z ośmdziesięciu kilku rozesłanych kwestyonaryuszy i listów, posiadam zaledwie 52 odpowiedzi, w mleczarniach spółkowych włościańskich i niektórych dworskich, sam zbierałem potrzebne mi daty, co do reszty kilkunastu mleczarni albo nie posiadam wcale żadnych sprawozdań mimo usilnych starań, albo tylko skąpe ustne informacje. Cyfry jednak, które poniżej, podaję dadzą nam choć niecałkiem dokładny ale przynajmniej bardzo przybliżony obraz rzeczywistego stanu produkcji. Przy obliczaniu postępowałem starałem się raczej za ostrożnie jak za śmiało, mniemam więc, że cyfry poniżej przytoczone raczej są za małe jak za wysokie.

Mleczarni w kraju posługujących się w przeróbce maszynami, posiadamy 106, przyczem nadmienić muszę, że w dość starannie zebrany spis — który poniżej podaję, może brak kilku mleczarni dworskich, które często bez uwiadomienia i bez zasięgnięcia rady biura mleczarskiego zostały założone.

L. p.	Miejscowość	Rodzaj mleczarni	L. p.	Miejscowość	Rodzaj mleczarni
1	Bachórz	dworska	56	Lwów	miejska handl.
2	Bachórzec	"	57	Lwów	"
3	Balice	"	58	Lwów	"
4	Beniowa	"	59	Łyczana	dworska
5	Berezowica	"	60	Machów	spółka włośc.
6	Biała	miejska handl.	61	Michałówka	dworska
7	Bilcze złote	dworska	62	Moderówka	"
8	Brześciany	"	63	Myslenice	spółka włośc.
9	Brzozdowce	"	64	Oleszyce	dworska
10	Chlebów	"	65	Osiek	spółka włośc.
11	Chocin	"	66	Ostrów	dworska
12	Czeluźnica	spółka włościans.	67	Ostrówek	"
13	Czernichów	"	68	Pełkinie	"
14	Czudec	"	69	Podmuchałowce	"
15	Chorosznica	dworska	70	Podmojsce	"
16	Dębica (parowa)	mlecz. przemysł.	71	Przemysł	miejska handl.
17	Dobrzechów	dworska	72	Przemysł	"
18	Drohomyśl	"	73	Przeworsk (par.)	dworska
19	Dwernik	"	74	Putiatyńce	"
20	Firlejówka	"	75	Raba wyżnia	"
21	Hawłowice górne	"	76	Roźniatów	"
22	Hoszany	"	77	Ruda różaniecka (parowa)	"
23	Hoszów	"			"
24	Hruszowice	"	78	Rzeszów (par.)	przemysł. mlecz.
25	Hruszów	"	79	Sewerynka	dworska
26	Hubenice	"	80	Siechów	"
27	Hujce	"	81	Skole	"
28	Jabłonka	"	82	Śniatyn	"
29	Jagielnica	"	83	Spasów	"
30	Jasienica (parowa)	"	84	Stanimirze	"
31	Jawiszowice	spółka włośc.	85	Stronie	spółka włośc.
32	Jurezkowa	dworska	86	Stubno	dworska
33	Kalembina	spółka włośc.	87	Szczepłoty	"
34	Kańczuga	dworska	88	Szówsko	"
35	Klimkówka	sp. wł. w dzierz.	89	Szynwałd	spółka włośc.
36	Kłonice	dworska	90	Tęgoborza	"
37	Kobiernice	"	91	Wieczorki	dworska
38	Komarno	"	92	Wieprz (parowa)	"
39	Kouty	"	93	Więchowice	"
40	Korsów	"	94	Witryłów	"
41	Kozłów	"	95	Wolica Czarny Potok	przemysł. miejska dworska
42	Kraków	miejska handl.			
43	Kraków	"	96	Wołeniów	"
44	Kraków	"	97	Wróblowice	"
45	Krasieczyn	dworska	98	Wyszatyce	"
46	Krościenko	"	99	Załuże nad Cze- remoszem	"
47	Krosno	miejska handl.			"
48	Królówka	spółka włośc.	100	Załuże nad Pru- tem	"
49	Krysowice	dworska			"
50	Laszki dolne	"	101	Zatwarnica	"
51	Leszczowate	"	102	Zarszyn	"
52	Łęki górne	spółka włośc.	103	Zyżnów	"
53	Lipniki	dworska	104	Zabińce	"
54	Łuka mała	"	105	Zarniska	"
55	Lwów	miejska handl.	106	Żurawno	"

Obraz rozmieszczenia mleczarni w poszczególnych powiatach podaje poniżej umieszczona tabela:

L. p.	P o w i a t	Ilość mleczarni	L. p.	P o w i a t	Ilość mleczarni
1	Biała	4	41	Nowy Targ	—
2	Bóbrka	3	42	Nowy Sącz	2
3	Bochnia	1	43	Nisko	—
4	Bohorodczany	—	44	Peczniżyn	—
5	Borszczów	1	45	Pilzno	1
6	Brody	1	46	Podgórze	—
7	Brzesko	—	47	Podhajce	—
8	Brzeżany	—	48	Przemysł	8
9	Brzozów	4	49	Przemysłany	1
10	Buczacz	—	50	Przeworsk	1
11	Chrzanów	—	51	Rawa ruska	1
12	Cieszanów	2	52	Rohatyn	2
13	Czortków	1	53	Ropczyce	1
14	Dąbrowa	1	54	Rudki	1
15	Dobromil	2	55	Rzeszów	2
16	Dolina	—	56	Sambor	1
17	Drohobycz	—	57	Sanok	2
18	Gorlice	—	58	Skalat	2
19	Gródek	2	59	Sniatyn	2
20	Grybów	—	60	Sokal	1
21	Horodenka	—	61	Stanisławów	—
22	Husiatyn	1	62	Stare miasto	—
23	Jasło	1	63	Stryj	2
24	Jarosław	5	64	Strzyżów	3
25	Jaworów	5	65	Tarnobrzeg	1
26	Kałusz	1	66	Tarnopol	2
27	Kamionka strumiłowa	1	67	Tarnów	3
28	Kolbuszowa	—	68	Tłumacz	—
29	Kołomyja	1	69	Trembowła	—
30	Kossów	—	70	Turka	1
31	Kraków (okolica)	1	71	Wadowice	—
32	Krosno	2	72	Wieliczka	—
33	Łańcut	1	73	Zaleszczyki	—
34	Lwów (okolica)	—	74	Zbaraż	—
35	Limanowa	2	75	Złoczów	2
36	Lisko	4	76	Żółkiew	1
37	Mielec	1	77	Zydaczów	2
38	Mościska	3	78	Żywiec	1
39	Mysleniec	2		Kraków miasto	3
40	Nadwórna	—		Lwów miasto	4

Widzimy z powyższej tabeli, że tych 106 mleczarni mieści się w 51 powiatach, podczas gdy reszta 27 powiatów nie posiada dotąd ani jednej mleczarni.

Widzimy również, że nie tam powstają w większej ilości mleczarnie, gdzieby warunki gleby, ilość łąk i pastwisk siłą rzeczy zmuszała do tego, tylko niejako bez planu ze względów, które po największej części w żadnym nie stoją związku z rodzajem ziemi i systemem gospodarczym.

Z drugiej strony takie powiaty jak Brzozów i Łańcut, o których skądinąd wiemy,*) że największą ilość masła wiejskiego wysyłają za granicę kraju (w r. 1897.: Brzozów 82,015 kg., Łańcut 66,435 kg. na 356,063 kg. ogółem z kraju wysłanego)

*) Pismo c. k. Namiestnictwa z dnia 18. czerwca 1898 r. L. 47,817: LW. 1272.

posiadają: Brzozów 4, Łańcut tylko 2 mleczarnie. Z tabeli powyższej natomiast wi-
dać, że największą ilość mleczarni posiadają powiaty:

przemyski	8
jarosławski	5
jaworowski	5

Fakt ten, że utworzenie przeważnej części mleczarni nie jest wynikiem warunków miejscowych, pomyślnych dla produkcji znaczniejszej ilości mleka — jest zupełnie zrozumiałą, jeśli sobie uprzytomnimy, że drobne mleczarnie, jakie posiadamy o minimalnej nieraz produkcji mogą istnieć wszędzie, w każdej wsi niemal, w każdym większym gospodarstwie. Nie potrzebują też one wywoływać zmiany systemu gospodarczego w kierunku większej produkcji nabiału, służą tylko do tego, aby już ten nabiał, jaki jest, łatwiej i korzystniej spieniężyć.

Nie idzie jednak zatem, aby mleczarnie wpływu na produkcję nabiału stopniowo i niejako „bezwiednie“ nie wywierały. Lepszy i łatwiejszy zbyt wywołuje mimowoli większą staranność w chowie i żywieniu krów mlecznych, co sprawdzić można po ilości przerobionego mleka w dwu po sobie następujących latach jednej i tej samej mleczarni.

Z zestawień, które posiadam, wybrałem 12 mleczarni dworskich w rozmaitych częściach kraju leżących, o których wiedziałem, że w dwu latach 1897 i 8 nie powiększyły ilości krów dojnych — i przekonałem się, że ilość przerobionego mleka w r. 1898 była przeciętnie o 5.12% wyższą jak w roku poprzednim.

Wprawdzie niewielka ilość gospodarstw służyła mi do obliczenia, więc wysokość owego procentu wyższości może nie odpowiadać rzeczywistości, jednak zjawisko samo trudno zakwestyonować (jakkolwiek zależeć ono również może i od innych czynników) — Jest ono doniosłego znaczenia o tyle, że świadczy o tem, jak silnym bodźcem w chowie i żywieniu krów mlecznych jest mleczarnia.

Zestawiłem powyżej produkcję mleczarni dworskich, gdyż podobne porównanie w mleczarniach spółkowych włościańskich nie da się przeprowadzić z powodu, że ilość dostawców się zmienia. Tu jednak wzrost ten ma miejsce w znacznie wyższym stopniu i to tak przez zwiększanie się liczby dostawców jak też i ilości mleka u pojedynczego dostawcy. We wszystkich niemal gminach, gdzie istnieją mleczarnie spółkowe włościańskie, ustaje wywóz pasz do miasta, dotąd praktykowany, dostrzegać się daje większa staranność w obchodzeniu się z bydłem a co zatem idzie, stopniowo choć wolne wyrównywanie się produkcji mleka w zimie w stosunku do lata. Że zaś chów bydła we włościańskich gospodarstwach stoi przeciętnie niżej jak w dworskich, stąd to lepsze żywienie i staranność bardziej jeszcze uderzające rezultaty przynosi.

Pod tym względem nieobliczone korzyści przynoszą mleczarnie swoim gminom.

Wspomnieliśmy powyżej o mleczarniach dworskich i spółkowych. Rozdzielwszy tych 106 mleczarni według rodzaju i właścicieli, otrzymamy:

mleczarni dworskich	78
mleczarni spółkowych włościańskich	14
mleczarni przemysłowych	14

W rubryce mleczarni przemysłowych policzono parową mleczarnię w Rzeszowie (Wilckens i Sp.), Dębicy (Towarzystwo handlowe) itd., prócz tego wszystkie mleczarnie miejskie Lwowa, Krakowa i Przemyśla, których zadaniem jest zaopatrywanie miast w produkta nabiałowe.

Co do siły popędowej dadzą się podzielić mleczarnie na:

ręczne	100
parowe	6

Widzimy z powyższego zestawienia, jak ogromną przewagę mają mleczarnie ręczne nad parowymi. Pominąć jednak nie możemy faktu, że jak w roku zeszłym i bieżącym niektóre mleczarnie szczególnie dworskie i przemysłowe zamieniały siłę ręki ludzkiej na siłę pary, tak też w najbliższej przyszłości kilka mleczarni z powodu zwiększenia się produkcji, do siły pary uciec się zamyśla. Jestto znowu fakt pomyślnie świadczący o rozwoju mleczarstwa w kraju, jakkolwiek zauważyć należy, że w naszych stosunkach przy wysokiej cenie opału a niższej stosunkowo cenie robotnika, postęp musi być wolniejszy jak gdzieindziej, gdyż nam opłaci się

ręką przerabiać jeszcze taką ilość mleka, do której gdzieindziej należałoby użyć motoru.

Weźmy przykład: jeśli n. p. w Niemczech już przy 300,000 ltr. rocznej przeróbki opłaci się pracę wykonywać siłą pary, to dla naszych stosunków ekonomicznem to zaczyna być dopiero przy 500,000 ltr. — W sprawozdaniu złożonem w r. 1898, Wysokiemu Wydziałowi krajowemu z podróży naukowej po Szwecyi i Danii zestawilem kosztą przeróbki:

a) Mleczarnia duńska w Kildevaeld (roczna ilość mleka niewięcej 3.000,000 l.) koszt przeróbki 100 litrów mleka na masło wynosił 32·2 ct.

b) Łęki górne (spółka włościańska; roczna ilość mleka 174,000 litrów) koszt przeróbki 100 litrów mleka na masło wynosił 35 ct.

Gdyby produkcję Łęk udało się jeszcze podnieść, co jest tymi samymi siłami możliwe do wykonania, kosztą przeróbki jeszczeby się obniżyły.

Mała ilość mleczarni parowych posiada dla nas tę złą stronę, że masło, które produkujemy wyrabiane w przeważnej swej części z niepasteuryzowanej śmietany, posiada mniejszą trwałość i nie znosi łatwo zbyt dalekiego transportu zwłaszcza w lecie.

Przejdźmy z kolei do produkcji owych 106 mleczarni.

Z 52 odesłanych mi przez mleczarnie kwestyonaryuszy, z dat odnoszących się do 28 mleczarni, które sam zebrałem, możemy uzyskać dokładne zestawienie produkcji 80 mleczarni, tak, że pozostanie zaledwie 26 mleczarni, o których szczegółowych wiadomości nam braknie.

Owych 80 mleczarni (w które wliczono wszystkie mleczarnie parowe, nie liczone jednak miejskich) — przerobiły w roku 1898: 11,234.000 litrów mleka na masło, którego otrzymano 464.200 kg.

Odpowiada to mniej więcej 24·2 litra mleka na 1 kgr. masła, co by równało się zawartości 3·8% tłuszczu w mleku.

Jeżeli się uwzględni, że przy tak rozdrobnionej produkcji jak nasza, pewien nieunikniony procent straty produktu jest wyższy, jak przy produkcji en gros — jeśli się dalej weźmie pod uwagę, że część mleka i śmietanki, które tu policzono, zostanie sprzedana lub skonsumowana przed przeróbką na masło, będziemy mogli z całą słusnością przyjąć, że w gruncie rzeczy mniej nawet potrzebujemy mleka na 1 kgr. masła, co należy uważać za fakt nader pomyślny. W Niemczech i Danii stosunek ten jest 26 lub 27: 1.

Jeśli od ogólnej sumy 11,234.000 litrów mleka przerobionego w r. 1898. przez 80 mleczarni, odtrącimy produkcję sześciu mleczarni parowych i pozostałą liczbę podzielimy przez 74 mleczarni dworskich i spółkowych, otrzymamy jako przeciętną roczną przeróbkę jednej mleczarni ręcznej 109,900 litrów mleka i dziennie 11 kgr. masła. Przeszło połowa jednak mleczarni tak dworskich jak spółkowych włościańskich nie dochodzi produkcją swoją do owej przeciętnej, pośród tych zaś jest wiele takich, które nie przerobiły więcej jak 30—40.000 litrów mleka, gdzie zatem dzienna produkcya masła nie dochodzi nawet czterech kilogramów.

Najwyższa natomiast produkcya jednej ręcznej mleczarni wynosiła 300.000 litrów, mleczarnia ta jednak posiadała stację śmietankową, filię, skąd jej odsyłało śmietankę, pozostawiając mleko chude na miejscu.

Z pozostałych 26 mleczarni, co do których brak nam szczegółowych danych, gdybyśmy odtrącili większe mleczarnie miast Lwowa i Krakowa w liczbie 7 — gdyż mleczarnie te nie wyrabiają prawie zupełnie masła, pozostałoby nam mleczarni 18, wyłącznie dworskich.

Sądzę, że niedaleko odbiegliśmy od rzeczywistości, gdybyśmy dla każdej z tych mleczarni przyjęli przeciętną roczną produkcję masła, jaką uzyskaliśmy powyżej na podstawie obrachunku 74 mleczarni ręcznych t. j. 4300 kgr. masła — otrzymalibyśmy w ten sposób następujące cyfry:

Produkcya 80 mleczarni (łącznie z parowemi)	464.200 kg.
„ 19 „ × 4300	81.700 „
	<hr/>
	Razem 545.900 kg.

Cyfra ta podaje nam przybliżoną ilość masła, jaką rocznie w mleczarniach naszych produkujemy. Błąd jeśli jest — to może się on tylko odnosić do sumy 81.700, którą przyjąłem dla produkcji dziewiętnastu nieznanych mi mleczarni, może być więc tylko nieznaczny. Natomiast należy dodać, że wogóle wszystkie oblicze-

nia polegają na zestawieniach rocznej produkcji z roku 1898, gdyż w chwili, gdy to piszę, rok 1899 nie dobiegł jeszcze końca. W czasie tym zaś produkcya mleczarni zwiększyła się znacznie przez pomnożenie liczby dostawców i to tak w niektórych mleczarniach dworskich jak spółkowych, przez polepszenie się mleczności krów, co nawet z roku na rok daje się dostrzegać — na co powyżej zwróciłem uwagę. Zwyczajka to może drobna, gdy chodzi o jedną oborę, ale w całości produkcji krajowej dać może poważną cyfrę. Poprawek tych jednak nie uwzględniłem, gdyż nawet nie mając dokładnych dat pod ręką, musiałbym je przyjąć dowolnie. Na rzecz samą jednak pozwoliłem sobie zwrócić uwagę ze względu, że jeśliby nawet owych 546.000 kg. masła było za dużą sumą dla produkcji w roku 1898, to w roku 1899 będzie ona chyba za niską.

Przypatrzmy się z kolei tej produkcji w różnych porach roku. Z zestawień, które posiadam, wynika, że największa ilość mleka, którą mleczarnie rozporządzają przydada w największej ilości wypadków na miesiące letnie: czerwiec (maximum) następnie lipiec i sierpień. Majmniejsza zaś ilość mleka przypada na miesiące zimowe: luty (minimum) marzec, kwiecień.

Porównawszy minimum i maximum produkcji, otrzymamy stosunek:

$$\begin{aligned} \text{dla mleczarni dworskich} &= && 1 : 2,3 \\ \text{dla mleczarni spółkowych włościańsk.} &= && 1 : 3 \end{aligned}$$

Znaczy to, że w w miesiącu, kiedy mleczarnia przerabia najwięcej mleka, ma go przy mleczarniach dworskich: 2,3, przy mleczarniach włościańskich: 3 razy tyle w porównaniu do miesięcy, w których przerabia mleka najmniej. Aby ten stosunek mózdz ocenić, pozwolę sobie przytoczyć przykłady: w znanej mi mleczarni szkoły mleczarskiej w Hameln (prow. Hannowerska), która ma około 270 dostawców i przerabia 4,500.000 litrów mleka rocznie, stosunek ten miesięcy minimum do maximum produkcji wynosi 1 : 1,5 (według mojego obliczenia na podstawie sprawozdania szkoły).

W oborze dublańskiej według zestawień Dr. M. Pańkowskiego*) z roku 1897/8 wynosiła ilość mleka od sztuki miesięcznie:

	minim.	maxim.
Oldenburgi	157 ltr.	274 ltr.
Anglery	182 „	213 „

Przeciętny stosunek minimum do maximum wynosi według mego obliczenia 1 : 1,43 — czyli mniej więcej ten sam co poprzedni. Wobec tego stosunek ów w mleczarniach uważać musimy za zbyt obszerny — świadczy on dobitnie o tem, jak mało intensywnie żywimy nasze krowy.

Jestto niejako pięta achillesowa naszej produkcji — utrudnia nam to niepomierne zbyt naszych produktów w lecie, obniża cenę masła, odstrasza od zakładania mleczarni na większą skalę.

Stosunek ten jednakowoż polepsza się, wprowadzie wolno, ale stale, dzięki staraniom skierowanym do podniesienia chowu bydła wogóle, popartemu silnie przez mleczarnie.

Jest nadzieja, że w ciągu lat paru zapanują normalniejsze stosunki dzięki staranniejszemu doborowi bydła mlecznego do chowu, dzięki intensywniejszemu żywieniu.

Co do cen, jakie uzyskujemy, to ponieważ nie stosujemy się do żadnego większego rynku zbytu, do żadnych notowań targowych, mówić tu tylko można o cenach letnich i zimowych.

Otóż ceny letnie mieszczą się w granicach (loco mleczarnia) — 0,85—1,10; średnio: 0,97. Ceny zimowe — 0,90—1,25; średnio 1,12. Przeciętna cena roczna wynosi około 1—1,02 zł. Przeliczywszy to na cenę litra mleka (przyczem jako cenę jednego litra mleka chudego i maślanki przyjmujemy tylko 1 ct.) otrzymamy za litr mleka pełnego brutto w przecięciu rocznem 5,11 ct. Wartość zaś rocznej produkcji masła mleczarnianego ocenićby należało na 546.000 zł.

Cała ta produkcya w przeważnej swej części zostaje skonsumowaną w kraju. W ostatnich jednak latach zaczęto coraz większe ilości wywozić. Z miejsc wywozu poza granice kraju można wymienić: Wiedeń, Szląsk pruski, Praga, Bośnia.

*

*

*

*) Dr. M. Pańkowski: Zestawienie oznaczeń tłuszczu i suchej substancji w mleku krów obory dublańskiej... Lwów 1899 (Odbitka ze sprawozd. kraj. stac. chem.-roln. w Dublanach.)

W tem, cośmy powyżej powiedzieli, staraliśmy się wskazać na dodatnie i ujemne strony obecnego stanu mleczarstwa.

Z tych ostatnich uderzyć nas przedewszystkiem musi nader rozdrobniona produkcya. Owych 546.000 kgr. masła, do których wyrobu potrzeba u nas aż 99 mleczarni (wyłączam miejskie) w tem sześć parowych — wyrabia sześć mleczarni duńskich średniej wielkości, z których na każdą liczy się przeciętnie 2,500.000 litrów mleka rocznie.

Ta rozdrobniona produkcya przy wielu mleczarniach, które nawet nie są w stanie wyprodukować 5 kgr. dziennie, ogromnie utrudnia zbyt i deprecjonuje wartość zwłaszcza przy tak niepomyślnym stosunku produkcji letniej do zimowej. Przytem i jakość masła pozostawia dużo do życzenia. Mimo kursów mleczarskich dla przyszłych kierowników mleczarni, brak odpowiednich ludzi dotkliwie uczuwać się daje i powoduje, że masło nawet tej samej mleczarni nie zawsze jest jednolite, nie mówiąc już o zbiorowej produkcji.

Z wszystkich tych względów organizowanie eksportu na szerszą skalę byłoby na razie nietylko niepożyteczne, ale może wprost szkodliwe, gdyż mogłoby na długo zniechęcić zagranicznych kupców.

Nie znaczy to jednakże, aby sprawę tak ważną zostawić samej sobie. Przemysł każdy — jak się ktoś słusznie wyraził — jest cieplarnianą rośliną, której długo bardzo ogrodnik ze swej pieczy wypuszczać nie powinien z obawy, aby nie uschła.

Stworzenie jakiejś instytucji — jakiegoś biura jako pośrednika między małym naszym producentem i kupcem, byłoby może najwłaściwszem. Takie biuro mające na czele rzutkiego człowieka mogłoby i powinno prócz wyszukiwania do-
rażnego źródeł zbytu — zbierać daty i przygotowywać materiały dla akcji na szerszą skalę w przyszłości.

Powiedzieliśmy u wstępu, że stoimy wobec chwili przełomowej, kiedy z przemysłu drobnego znacznie się wykluwać przemysł większy. Potrzebuje to bliższego wyjaśnienia. Wszystko, na co powyżej staraliśmy się nacisk położyć, przekonuje nas, że stosunki się zmieniły obecnie, że te małe mleczarnie, które były dobre wtedy, kiedy je zakładano, dziś, gdy nie są poszukiwane, ale same muszą szukać w kraju i po za krajem źródeł zbytu — stają się za słabe i nie wytrzymują konkurencyi. Siłą więc rzeczy, jeśli nie mają zginąć, muszą się udoskonalać, wiązać w większe spółki, szukać ludzi fachowo wykształconych do kierownictwa, szukać źródeł zbytu. Trudności te nie istniały, gdy mieliśmy w kraju zaledwie kilka mleczarni.

Że zaś przemysł sam pierwsze początki przebył, że z dniem każdym powstają nowe mleczarnie a już istniejące powiększają swoją produkcję — nieodzowną wydaje się pomoc jeszcze wydatniejsza jak dotąd i równoczesne ścisłe rozpatrzenie dróg i środków, jakimi przemysł ten najszybciej do rozkwitu doprowadzić można.

Lwów w listopadzie 1899.

Dr. Tadeusz Rylski.